

СИСТЕМА ЛОГОПЕДИЧНОЇ КОРЕКЦІЯ З ДІТЬМИ ІЗ РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

В статті описано напрямки, етапи логопедичної роботи з дітьми із аутизмом.

Ключові слова: діти з аутизмом, комунікативна діяльність, мовленнєва активність.

В статье сделана характеристика основных направлений, этапов логопедической работы с детьми с аутизмом.

Ключевые слова: дети с аутизмом, коммуникативная деятельность, речевая активность.

Аутизм, є важкою формою патології розвитку, що характеризується порушеннями соціальних, комунікативних і мовленнєвих функцій, а також наявністю нетипових інтересів і форм поведінки. Аутизм впливає на всі види взаємодії дитини з навколишнім світом і виявляється в ураженні багатьох ділянок мозку, руйнуючи, власне, ті функції, які роблять нас людьми, здатність до комунікації і співчуття, що ми їх виражаємо іншим людям [5, с. 12].

Сучасні підходи до дитячого аутизму та результати досліджень (С.А. Морозов, Є.Р. Баєнська, О.А. Янушко, Л.М. Шипіцина, В.Б. Башина) свідчать про значущість проблеми в аспекті комунікативної сфери аутичної дитини [4, с. 59].

Один з авторитетних дослідників розладів спектру аутизму Лео Каннер вказує, що термін аутизм означає "всередині себе". Він визначив основну рису, яка виявляється з самого початку життя – "це нездатність дітей співвідносити себе звичайним способом з людьми та ситуаціями". За висловом Каннера, для цих дітей є характерна "крайня аутистична самотність", що змушує їх замикатися в собі, ігнорувати зовнішній світ і відкидати все, що йде від нього (Kanner L., 1943, с. 242).

Підтвердженням цього одна із нейробіологічних теорій - амігдальна теорія аутизму, яка стверджує, що на рівні мозкових організацій при аутичному варіанті розвитку порушується здатність мигдалеподібного тіла лімбічної системи, своєрідного емоційного центру, зосереджуватися на соціальних сигналах та переробляти їх. Відповідно цій теорії, дитина з аутизмом сприймає людей, як звичайні об'єкти навколишнього світу, а не як партнерів для комунікативної взаємодії. В Рамачандран, Л. Оберман, Е. Альтшулер вказували, що у дітей із аутизмом є труднощі наслідуванні рухів, складів, мімічної експресії.

Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова та Т.Б. Філічева, вказували, що діти з аутизмом є неконтактними дітьми, у них виявляється порушенням всіх форм довербального (експресивно-мімічного, предметно-дійового) та вербального спілкування.

Порушення процесу спілкування при аутизмі виявляється переважно у таких двох різновидах, як *комунікативний дефіцит* (гіпокомунікативність із заниженою цікавістю до довкілля, уповільненням встановлення вербальних і невербальних контактів відсутністю прагнення висловити свої бажання вокалізацією, поглядом, мімікою чи жестами), чи, навпаки, *комунікативна екзальтація* (надлишкова гіперемоційність у контактах, "прилипливість", конфліктність, розгальмованість). В обох різновидах порушена мотиваційна складова мовленнєвого спілкування, але у більшості випадків потерпає і сама можливість цього акту.

Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова та Т.Б. Філічева вказували, що у дітей з аутизмом не формується зоровий контакт, вони не дивляться в очі дорослого, не простягають руки з проханням взяти на руки. Діти не використовують мову жестів та міміки, зорова увага дуже вибіркова та короткочасна. Дитина з аутизмом не дивиться на людей, не звертає уваги на них. При цьому проявляється сильна прив'язаність до матері. Діти з аутизмом часто мають труднощі опрацювання аудиторної інформації. Більшість дітей з аутизмом демонструють симптоми порушення центрального слуху (де вхідні звуки мови перепрацьовуються і розуміються), а не у вусі. Внутрішні симптоми центрального порушення слуху – складність розрізнення близьких і далеких шумів.

При аутизмі дитина не звертає уваги на відсутність близьких родичів, збуджено реагує на незначні переміщення предметів по кімнаті. У них специфічний характер носить ігрова діяльність, дитина грається сама, одноманітно, використовуючи різноманітні предмети (взуття, шнурівку, папір, вимикачі і т.д.). Сюжетно-рольова гра з однолітками не розвивається.

У дітей із аутизмом спостерігається відсутність лепету та недорозвинуте вміння наслідувати. Дитина не виконує простих інструкцій, та неточно використовує жести та інтонацію при спілкуванні. (Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова та Т.Б. Філічева) [3, 35].

У дитини із аутизмом мовлення не включається у процес діяльності, не справляє на неї організуючого і регулюючого впливу, недостатнім є пізнавальна активність функція мовлення. В них не утворюється зв'язок між дією, образами і словом.

В системі корекційної логопедичної роботи необхідно розвивати:

- мовленнєву активність дитини;
- мотиваційний план мовленнєвої діяльності;
- характер мовленнєвого матеріалу.

З дитиною із аутизмом "командно" працюють психолог, логопед, вихователі(в дошкільних закладах), вчителі, батьки. Їх праця спрямована на те, щоб допомогти дитині розуміти звернене мовлення та оточуючий світ загалом. Комплексна корекційна робота з аутичними дітьми містить у собі психологічну, педагогічну та логопедичну корекцію. Вона направлена на виявлення творчих здібностей дітей, розвиток мовлення й комунікативних навичок, загальної й дрібної моторики, вся робота проходить у тісній співпраці з батьками.

На початку роботи з дитиною із аутизмом заняття повинні бути індивідуальними, потім можливе поступове введення аутичної дитини у підгрупові та групові заняття, бажано музичні заняття, або заняття з фізкультури, малювання які не потребують цілковитої уваги дитини, де дитина може вільно рухатись, займатись завданнями, які їй подобаються.

Залежно від рівня розвитку пізнавальних процесів, знань й умінь аутичної дитини, особливостей її бажань та інтересів, створюється індивідуальна корекційно-навчальна програма. Індивідуальні плани занять складаються, а потім уточнюються в залежності від результатів обстеження і динаміки розвитку дитини, кілька разів протягом року при участі батьків.

Під час корекційної роботи з дітьми із аутизмом необхідно забезпечити максимально впорядковане, структуроване середовище життя – але постійно інтегруючи невеликі зміни, бо необхідно не тільки

зробити світ для дитини передбачуваним і зрозумілим, але й допомогти дитині звикати до мінливості цього світу.

З огляду на те, що в дітей з аутизмом часто домінує моноканальний візуальний спосіб сприйняття інформації, для подання їм інструкцій часто використовують візуальні, символічні системи. Так, для прикладу, класичним є використання візуальних систем подання розпорядку дня, де за допомогою фотографій чи картинок передано, що за чим дитина буде робити на протязі дня вдома та в школі, на вулиці. Так само дитині можуть давати вказівки за допомогою карток, на яких намальоване завдання, вчителі, батьки, психологи, логопеди стимулюють до виконання цих завдань. Кожне завдання може бути записане на окремих картках. Вони можуть прикріплюватись дома над робочим столом, на щоденнику, на шафі з одягом, на дзеркалі у ванній кімнаті. При виконанні цих завдань дитину потрібно стимулювати до правильного виконання. Але необхідно пам'ятати, що світ для дитини з аутизмом є непередбачуваним, мінливим, незрозумілим і виконання певних завдань може викликати тривогу та бажання ізолюватися у власну маленьку "нішу". Тому педагогічні, психологічні, логопедичні втручання, спрямовані на забезпечення структурованості, передбачуваності та зрозумілості "світу", ведуть до зменшення тривоги, стереотипної поведінки, ізоляції та відповідно відкривають дитину до більшого пізнання світу, розвиваючи мовлення і комунікативну поведінку.

Напрямки логопедичної корекційної роботи з дітьми із аутизмом (Д.І. Шульженко):

1. У повсякденному житті, під час живого спілкування з дитиною з приводу побутових, ігрових і пізнавальних інтересів (розвиток соціальної спрямованості мовлення, розвиток комунікативної потреби, оволодіння різними видами комунікативних висловів).

2. У процесі сюжетно-рольових театралізованих ігор (активізація мовних засобів, освоєння різних типів комунікативних висловів, зокрема із запереченнями).

3. На заняттях із малювання, ліплення, конструювання, ручної праці (регулююча функція мовлення, зв'язок сприйнятого зі словом з метою формування придатних для зображення уявлень, актуалізація уявлення по слову).

4. На заняттях із розвитку мовлення (всі види і форми мовлення) побудованих за принципом моделювання комунікативних ситуацій.

5. Під час процесу логопедичної колекційної роботи необхідно проводити корекцію звуковимови, розвиток фонематичних процесів і надалі відповідно індивідуальної корекційної програми) [5].

Логопедичну роботу з дітьми із аутизмом можна поділити три взаємозалежних етапи навчання. Зміст кожного з них структуровано по

розділах і рівнях навчання, взаємозалежним і взаємодоповнюючим один одного.

Організація на кожному етапі припускає паралельність, тобто в процесі навчання недоцільно окремо виділяти заняття з читання, письма, розвитку мовлення: кожне з них включається в єдиний комплекс, націлений на розвиток мовлення, активізацію пізнавальної діяльності, а також на навчання читанню і письму з урахуванням індивідуальних досягнень.

Основним завданням першому етапу розвиток комунікативних здібностей, пробудження у дитини мовленнєвої активності, інтересу до навколишнього світу, сформувані здатність брати участь у колективній діяльності, жестів вказування, та співвіднесення, активізація розвитку комунікації, активізацію мовленнєвої та пізнавальної діяльності, підготовку до читання, розвиток графічних умінь.

Заняття плануються логопедом з урахуванням необхідності багаторазового повторення того або іншого матеріалу, поступового включення нових елементів у контекст вже засвоєних знань, умінь, навичок.

Ігри та вправи на рухливість органів артикуляції та формування мовленнєвого дихання.

Проявляти інтерес та позитивне відношення до ігор та іграшок.

Сумісно з дорослим, за наслідуванням діям дорослого, адекватно використовувати прості іграшки за функціональним призначенням (машинки, ляльки, будівельний матеріал).

Виконувати за допомогою дорослого ігрові дії – за наслідуванням, потім за зразком.

Проявляти інтерес та потребу до емоційного спілкування з дорослим у грі, використовуючи мовні та немовні засоби спілкування;

Знаходити відповідні предмети та іграшки за характерним звучанням : "ж-ж-ж-ж--ж" - машинка, "уа-уа" - лялька-малюк, "у-у-у" - літак та ін.

Наслідувати мовним та немовним звукам, імітувати відповідні дії та звуки (заколисання ляльки – а-а-а-а-а, відкриття крану – характерний жест та імітація звуку води - крап, крап).

Виконувати прості ігрові дії разом з дорослим і наслідуючи його, з'єднувати дії в простий сюжет (мати та донька, водій, лікар та ін.).

Використання у грі предметів заміників побутового призначення – мило – цеглинка будівельного матеріалу, та ін.

Повторювати за наслідуванням, а потім і за зразком діям дорослого, моделювати сумісно найпростіші будівлі з великого та мілкового будівельного матеріалу (гараж, вежа, потяг).

Формування у дітей умінь звертатися один до одного і до дорослого на основі слова, жесту, дії.

Введення у мовлення дітей доступних висловлювань та жестів – заміників ("дякую", "будь ласка", "вибачте").

Розширення практичного використання жестів у спілкуванні, при сумісному рішенні завдань побутового або навчального характеру.

Збагачення словника найпростішими висловлюваннями, необхідними для виконання сумісних дій: "на", "візьми", "ні" та ін.

Виконання доручень, інструкцій за словесним завданням дорослого.

На другому етапі основний акцент робиться на засвоєнні дитиною засобів спілкування для задоволення комунікативної потреби. На цьому етапі підтримується і заохочується мовленнєва активність дітей.

Участь у бесіді (відповіді на питання, будування реплік за зразком).

Словесні звіти про виконану, або виконувану діяльність.

Оформлення прохання, бажання вербально або жестово-мімічними засобами.

Розучування дитячих віршів, міні – діалогів з наступним відтворенням їх у іграх – драматизація.

Слухання казок в усному переказі дорослого, відповіді на питання за змістом прослуханого тексту.

Розрізняння предметів за кольором, формою, величиною на підставі тактильних відчуттів. Обирання знайомого предмета серед інших, підбір парного предмета до зразка, вибір предмета за певною ознакою.

Співвіднесення предмета з його площинним зображенням.

Відтворення комбінацій з ліній та фігур (за зразком, по пам'яті, за інструкцією).

Виділення частини цілого, впізнавання предмету за його частиною, складання предмету з частин.

Розуміння слів, які позначають просторові відношення – зверху, знизу, на, під, поряд (у мовленнєвій інструкції дорослого, яка супроводжується певними жестами).

Слухання, запам'ятовування та вірне, чітке відтворення складових комплексів та слів (не більше 3-х, близьких за звучанням).

Спів складових ланцюжків, слів, близьких за звучанням, на знайомі мотиви дитячих та народних пісень.

Називання предметів та їх дій з опорою на реальні об'єкти, картинки, за уявою (хто (що)? Що робить?).

Підбір слів, які характеризують предмети за певними ознаками: кольору, формі, смаку, величині.

Класифікація предметів, їхніх зображень за заданій характеристиці у мовленнєвому супроводі.

Виключення зайвого предмету з групи запропонованих.

Підбір узагальнюючих слів до групи предметів, які об'єднані за родовими ознаками.

Ігри та вправи зі звуками оточуючої дійсності: розрізнення немовних звуків, імітація, співвіднесення звуку з його джерелом, характеристика звуку за силою звучання (гучний, тихий).

Запам'ятовування цілісних образів слів, співвіднесення слів з предметами, які вони позначають, складання індивідуальних альбомів із вивчених слів, використання їх для рішення завдань навчального та практичного характеру.

"Друкування" знайомих слів та букв: за зразком, під диктовку, дописування недостаючих елементів.

Написання свого імені, прізвища.

На третьому етапі основне завдання полягає в навчанні дітей розповіді (після розігрування змісту художнього твору за ролями для кращого розуміння мотивів поведінки і стосунків персонажів, формувати інтерес до емоційного спілкування з дорослими у грі, формування ігрової діяльності. Робота на цьому етапі потребує уваги дорослих. Необхідно викликати у малюка впевненість, не піддавати сказане ним постійній критиці.

Проявляти інтерес та позитивне відношення до ігор та іграшок.

Сумісно з дорослим, за наслідуванням діям дорослого, адекватно використовувати прості іграшки за функціональним призначенням (машинки, ляльки, будівельний матеріал).

Виконувати за допомогою дорослого ігрові дії – за наслідуванням, потім за зразком.

Проявляти інтерес та формувати потребу до емоційного спілкування з дорослим у грі, використовуючи мовні та немовні засоби спілкування;

Знаходити відповідні предмети та іграшки за характерним звучанням : "ж-ж-ж-ж--ж" - машинка, "уа-уа" - лялька-малюк, "у-у-у" - літак та ін.

Виконувати прості ігрові дії разом з дорослим і за наслідуванням, з'єднувати дії в простий сюжет (мати та донька, водій, лікар та ін.).

Використання у грі предметів заміників побутового призначення.

Повторювати за наслідуванням, а потім і за зразком діям дорослого, моделювати сумісно найпростіші будівлі з крупного та дрібного будівельного матеріалу (гараж, вежа, потяг)

Обігравання казок "Колобок", "Рукавичка", "Червона шапочка" за зразком дорослих.

Проявляти інтерес та позитивне відношення до знайомих ігор та іграшок.

Адекватно, за функціональним призначенням використовувати прості іграшки (машинки, ляльки, будівельний матеріал).

Виконувати за допомогою дорослого ігрові дії – за наслідуванням, за зразком та за словесною інструкцією.

Знаходити відповідні предмети та іграшки за характерним звучанням та використовувати їх у процесі гри.

Використовувати у грі різні натуральні предмети та їх моделі.

Робити найпростіші дії за наслідуванням діям дорослого у грі (без опори на наочність).

Разом з дорослим або за наслідуванням моделювати різні будівлі з крупного та дрібного будівельного матеріалу, які можуть бути використані у процесі будівельно-моделюючих та сюжетних іграх.

Продовжити казку за поданим початком за сюжетними малюнками.

Малювання фарбами, ліплення глиною різних предметів побуту, овочів, фруктів, тварин.

Логопедична робота з дітьми із аутизмом дає можливість розуміти оточуючий світ та повноцінно спілкуватись з людьми що їх оточують.

Список використаних джерел

1. Ранний детский аутизм / под. ред. Т.А. Власовой, В.В. Лебединского, К.С. Лебединской. – М.: Педагогика, 1981. – 124 с.
2. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филичева Т.Б. Логопедия. – Екатеринбург: Слово, 1998. – 316 с.
3. Логвінова І.П. Формування комунікативної потреби дітей з аутизмом у невербальній взаємодії // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університета імені Івана Огієнка / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – С. 59-61.
4. Рождественська М.В. Синдром органічного аутизму у дітей із затримкою психічного розвитку // Дефектологія. – 2002. – № 2. – С. 46-49.
5. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей – К.: Слово, 2009. – 381 с.

This paper describes the trends and the stages of speech therapy with children with autism.

Keywords: Children with autism, communicative activity, speech activity.

Отримано 30.05. 2011 р.